

ДОСВІД І ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Ходак І.В.

Одеський навчально-виховний комплекс № 49

Стаття присвячена комплексному вивченню дослідницької діяльності вищої форми самоосвітньої діяльності учнів. Розглянуто основні форми та методи дослідницьких технологій на уроках історії. Наведено ряд дослідницьких технологій, які сприятимуть творчій активності учнів, розвитку їхнього логічного мислення, формуванню дослідницьких умінь та навичок, що відповідає основним засадам української школи у формуванні соціально активної особистості. Описано методи та прийоми навчання, які активізують і розвивають навички дослідницької діяльності. Визначено види пошукової роботи, систематизовано процес організації навчально-пізнавальної діяльності учнів з предмету.

Ключові слова: дослідницька діяльність, самостійна робота, учень, методи наукових досліджень, джерельна база.

Постановка проблеми. Суспільний розвиток, процеси глобалізації та індивідуалізації, поступ науки та техніки вимагають структурних змін освітнього кластеру, від якого залежить не лише рівень знань, умінь та навичок школяра, а й формування критично мислячої, самостійної та унікальної людини й громадянина.

Концепція модернізації освіти акцентує увагу педагогів на підготовці молодих громадян, які швидко виявляють проблеми, знаходять способи їх вирішення, самостійно здійснюють відповідальний вибір, прогнозують можливі наслідки, вирізняються мобільністю, конструктивністю, відповідальністю за долю України. На формування таких якостей особистості спрямована дослідницька діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання досвіду і практики реалізації дослідницьких технологій на уроках історії відображені у працях багатьох науковців К. Баханова, О. Пошетун, Ю. Малієнко, П. Мороз та інших.

Так, К. Баханов дослідницьку роботу вважає провідною формою організації роботи на уроках історії, що реалізується з урахуванням індивідуальних особливостей і пізнавальних можливостей учнів у процесі індивідуальної й колективної навчальної діяльності в урочний час під керівництвом вчителя [2, с. 120].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність проблеми використання дослідницької діяльності на уроках історії обумовлена тим, що нові соціальні запити викликали відродження інтересу до ідеї розвиваючого навчання, основою якого є пізнавальний та особистісний розвиток учня. Національною доктриною розвитку освіти визначено основні пріоритетні завдання розбудови системи освіти, серед яких можна виділити: «створення умов для розвитку особистості, творчої самореалізації кожного громадянина України».

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти школи зазначено, що метою навчання історії в загальноосвітній школі є формування в учнів ідентичності та почуття власної гідності у результаті осмислення соціального та морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України в контексті історичного процесу. Одним зі шляхів підвищення мотивації та ефективності навчальної діяльності є залучення учнів до дослідницької та проектної діяльності.

Використання дослідницької діяльності на уроках – це результат напружених пошуків та роздумів про те, як зробити учнів учасниками процесу навчання, а не пасивними слухачами. Саме тому кожен урок з використанням дослідницького

методу або прийомів дослідницької діяльності – це процес спільної роботи учня та педагога, під час якого виникають умови для розвитку творчості, самовизначення, самореалізації школярів.

Мета статті – проаналізувати теоретичні аспекти та узагальнити практичні особливості використання дослідницьких технологій на уроках історії.

Виклад основного матеріалу. *Дослідницька діяльність* – діяльність, пов'язана з вирішенням творчої, дослідницької задачі, яка передбачає наявність основних етапів: постановку проблеми, вивчення теорії, присвяченій даній проблематиці, підбір методик дослідження та практичне оволодіння ними, збір власного матеріалу, його аналіз та узагальнення, власні висновки.

Згідно з концепцією дослідницького навчання, навчальний процес має моделювати процес наукового дослідження. У найбільш узагальненому вигляді дослідницьке навчання передбачає, що учень ставить проблему, яку необхідно вирішити, висуває гіпотезу – пропонує можливі рішення проблеми, перевіряє її, на основі отриманих даних робить висновки та узагальнення [4, с. 69].

Головним сенсом дослідження в сфері освіти є те, що цей процес є навчальним. Це означає, що його головною метою є розвиток особистості учня, а не отримання об'єктивно нового результату, як у науці. В освіті мета дослідницької діяльності полягає в придбанні учнями навичок дослідження, як універсального способу освоєння дійсності, у розвитку здатності до дослідницького типу мислення, активізації особистісної позиції учня в освітньому процесі на основі придбання суб'єктивно нових знань. Учень опиняється в ситуації, коли він сам опановує поняття і підхід до вирішення проблем в процесі пізнання, що направляється учителем [8, с. 103].

Застосовуючи дослідницькі технології, можна вирішити низку спеціальних педагогічних завдань:

- допомога учням у засвоєнні комплексу дослідницьких заходів шкільної програми, формування їхніх дослідницьких умінь та навичок;
- прищеплення учням інтересу до навчальних і наукових досліджень;
- формування у школярів розуміння того, що їхнє навчання наближається до наукового пізнання [6, с. 38].

Дослідницька діяльність учнів на уроках історії – системна пошукова робота школярів, заснована на опрацюванні відповідної джерельної бази, що дозволяє самостійно розкрити сутність історичних подій, явищ, процесів тощо. Така діяльність учнів на уроках історії передбачає етапи, характерні для наукового дослідження:

- визначення досліджуваної історичної проблеми;
- ознайомлення з відповідними джерелами та їх опрацювання;
- власне проведення історичного дослідження;
- аналіз результатів дослідження, остаточне узагальнення, формулювання висновків;
- оформлення результатів дослідження [3, с. 236].

Сучасні ідеї щодо навчання людини упродовж життя зумовлюють нові підходи до учнівського дослідження і передбачають використання учнями як емпіричних, так і теоретичних методів. Серед емпіричних – виявлення і фіксація фак-

тів, структурування набутого матеріалу у формі схем, таблиць, графіків, анкетування та ін.; серед теоретичних методів навчання – аналіз і синтез різноманітних джерел з проблем вітчизняної та світової історії, аналогія, порівняння, систематизація, узагальнення основних фактів і понять, визначення і обґрунтування закономірностей історичного розвитку.

К. Баханов виокремив такі учнівські компетенції, що лежать у площині дослідницького навчання:

- Описувати історичні джерела.
- Розрізняти факт і точку зору, виокремлювати джерела первинної і вторинної інформації.
- Визначати причини різних інтерпретацій подій у джерелах.
- Зарховувати джерела до певної групи та інформацію до певної категорії.
- Тлумачити джерелознавчі поняття.
- Визначати ступінь достовірності інформації та цінність історичних джерел [2, с. 62-63].

На думку П. Мороза: «У процесі дослідницької діяльності можна виділити дві взаємозалежні фази (підсистеми):

- а) фазу пошуку інформації та аналізу проблем (підсистема надбання знань про об'єкт);
- б) фазу обробки інформації та оформлення результатів навчального дослідження (підсистема перетворення й використання знань).

Ці дві фази хоча й пов'язані між собою, та водночас мають відносну незалежність. Пошук інформації та її оброблення – різні частини процесу пізнання і потребують різних стратегій та засобів пізнавальної діяльності. Крім того, часто учні різняться за своїми здібностями шукати й обробляти інформацію. Доведено, що у тих учнів, які успішно здійснюють пошук, часто виникають труднощі в обробленні знайденої інформації, її розумінні й осмисленні. Натомість інші школярі успішно обробляють знайдену кимось іншим інформацію, але самі не здатні впоратись із пошуком. Розбіжності між пошуком інформації та її використанням важливі і мають враховуватися вчителем під час організації дослідницької діяльності» [6, с. 12].

Варто зауважити, що навіть наявність різнобічних джерел ще не веде автоматично до учнівського дослідження, і тому ставить перед учителем серйозні завдання. Адже з розширенням інформаційного простору виникла проблема великого впливу на учнів різних інтерпретацій, тлумачень, трактувань історичних подій і процесів. Щоб протистояти такому впливу, необхідно розвивати в учнів уміння аналізувати та оцінювати розмаїття поглядів на історичний процес, критично ставитись до них.

До навичок праці з історичними документами необхідно залучати учнів починаючи з 7-го класу, продовжувати роботу в цьому напрямку слід і в старшій школі. З цієї метою розроблений наступний алгоритм роботи з історичним документом:

1. Встановіть, до якого типу писемних джерел належить документ (літопис, спогади, наказ, програма, характеристика подій тощо).
2. Визначте мету написання документу, його основні ідеї.
3. Встановіть основні показники документу (якщо мова йде про конкретні цифрові дані: хро-

нологія, статистика, демографія тощо), виявлять динаміку тих процесів, які вони характеризують.

4. Розкрийте пріоритетні напрями діяльності історичної постаті, суспільної групи тощо.

5. Визначте, як у лексиці документу відображається історична епоха, якій він належить.

6. Оцініть ставлення автора до постатей, подій, процесів, які він розкриває в документі.

7. Визначте емоційний характер документу, які його позиції вразили вас найбільше.

Опрацювання різних джерел знань: документ, карта, текст підручника можна проводити також за таким алгоритмом.

В роботі зі старшокласниками часто використовуються дослідницькі проекти. В роботі над навчальним проектом можна виділити наступні етапи:

1. Вибір проекту, визначення його типу та кількості учасників.

2. Постановка цілей та мети проекту.

3. Визначення конкретної цілі індивідуального проекту, його завдання. Розподіл завдань по групам.

4. Співставлення технологічної карти з представленням в логічній послідовності ходу роботи.

5. Самостійна робота учасників проекту за своїми творчими завданнями. Збір та аналіз інформації, робота з джерелами.

6. Проміжне обговорення отриманих даних.

7. Представлення та захист проекту.

8. Колективне обговорення, висновки. Рефлексія [7, с. 114].

Педагог, як ініціатор, організатор та рівний учасник проекту, відіграє важливу роль на всіх етапах діяльності. Він аналізує ситуацію, висуває ідеї, консультує. Найголовніше для учителя – сприяти самостійній роботі дітей, утримавшись від прямих підказок.

Вивчення історії України ХХ століття надає величезні можливості для дослідницької діяльності. Для не дуже віддаленого минулого нам надана цікава можливість безпосереднього спілкування з тими, хто володіє історичним досвідом – батьками, бабусями, дідами, старшими сучасниками взагалі.

Найбільш вдалимими формами такої організації є, як показує досвід, інтерв'ю та різні форми опитування, про що слід поінформувати учня. Однак, ще необхідно показати учням, що інформація, отримана від респондентів, протягом часу «переломилась». До неї треба відноситися як до будь-якого історичного джерела – критично, зробивши поправку на властивий людям суб'єктивізм.

Аналітична частина роботи із зібраною інформацією може іноді проходити на уроці, частіше в проблемних лабораторіях. Тут учні можуть на час перетворитися на політиків, економістів, соціологів, культурологів тощо. Важливо, що при цьому матеріал не представлений учням у готовому вигляді, а «знайдений» і оброблений ними самостійно. Історія держави в цьому випадку не віддаляється від приватної життя, відчувається причетність до неї окремої людини, в тому числі і власної значимості.

В. Курилів пропонує впроваджувати метод проектів паралельно з іншими методами навчання в різних класах. Як зразок дослідниця наводить декілька видів проектів. Один із них – «Папка з газетними статтями». Метою такого

проекту є допомога учням знайти цікаву тему, ознайомитися з різними поглядами на проблему та різними джерелами, виробити критичне ставлення до преси. Актуальним є проект «Інтерв'ю з очевидцем» який сприятиме осмисленню певної події. Написання статті до газети на базі інтерв'ю з учасником історичної події стане успішним результатом проекту [8, с. 69].

В старших класах також основну увагу необхідно приділяти навчанню прийомів аргументації історичної версії. Перед старшокласниками слід ставити наступні завдання:

- організація імітаційних ігор з дискусійних питань історії («дебатів»), при підготовці до яких школярі навчаються виявляти спільне та відмінне в відображенні схожих історичних сюжетів;

- проведення соціологічних опитувань для виявлення аргументованих думок представників різних поколінь зі спірних питань історії, представлення результатів опитування у вигляді діаграми;
- підготовка есе зі спірних питань історії [9, с. 38].

В педагогічній діяльності, вчителі повинні не лише зацікавити учнів історією, але й залучити їх до написання науково-дослідних робіт в МАН. Звісно, на різноманітних олімпіадах діти теж розв'язують цікаві та творчі завдання. Але ці завдання їм «нав'язують» організатори, а при розробці науково-дослідницької роботи учні мають можливість обрати саме тему, яка їх цікавить. Тому з нашої точки зору, написання таких робіт, участь у конкурсі-захисті – не тільки цікавий, але й дуже корисний досвід, який стає в пригоді у майбутньому.

Таким чином, впровадження методу дослідницької діяльності і на уроках історії та суспільствознавства дозволяє:

- посилити творчу активність учнів на уроці;
- розвивати їхнє логічне та критичне мислення;
- підвищення рівня їх конкурентоспроможності;

- розширити кругозір школярів.

Головний результат – достатній рівень розвитку ключових компетентностей учнів у галузі історії, конкретних умінь та навичок, які отримані учнями в ході дослідницької діяльності:

- досвід роботи з великим обсягом інформації;
- досвід проведення презентації;
- вміння оцінювати ситуацію та приймати рішення;

- вміння працювати в колективі;
- вміння структурувати інформацію;
- вміння індивідуально планувати роботу;
- навички командної роботи.

Висновки і пропозиції. Таким чином, виходячи з зазначеної проблеми, варто окреслити напрями перспективних досліджень в галузі дослідницьких технологій учнів на уроках історії. Вони охоплюють різні рівні і сфери сучасної освіти України. Вищі педагогічні навчальні заклади мають формувати вчителів небайдужих до наукового пошуку. Завдання академічних кіл – створити навчально-методичні матеріали, які максимально забезпечуватимуть потреби дослідницького навчання. Вважаємо, що використання дослідницьких технологій необхідно систематично впроваджувати у практику викладання на уроках історії.

Список літератури:

1. Аналітико-прогностичний супровід формування самоосвітньої компетенції учнів. Методичний посібник для педагогічних та керівних кадрів / Укл. Л. Г. Чернікова, Н. В. Бухлова – Донецьк, обл. ІШПО. – 2002. – С. 45.
2. Баханов К. О. Навчання історії в школі: інноваційні аспекти / К. О. Баханов. – Х.: Вид. група «Основа», 2005. – 128 с.
3. Використання методу проектів як засобу активізації пізнавальної та дослідницької діяльності учнів на уроках історії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/41269/
4. Курилів В. Методика викладання історії: Курс підвищення кваліфікації вчителів історії – Львів: Світ, 2003. – 247 с.
5. Малієнко Ю. Б. Дослідницька діяльність старшокласників на уроках історії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2011/2011_1_21.pdf.
6. Мороз П. В. Дослідницька діяльність учнів в процесі навчання історії України: методичний посібник / Мороз П. В. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 128 с.
7. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. Освітні технології. Навчально-методичний посібник / За редакцією О. М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – С. 128-135.
8. Пометун О. І. Методика навчання історії в школі / О. І. Пометун, Г. О. Фрейман. – К.: Генеза, 2005. – 328 с.
9. Пометун О. І. та ін. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. / за ред. О. І. Пометун. – К.: А.С.К., 2004. – 192 с.
10. Раєвська І. М. Теоретичні засади формування дослідницької діяльності особистості [Електронний ресурс] / І. М. Раєвська. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pedalm/texts/2008&1/012.pdf.

Ходак І.В.

Одесский учебно-воспитательный комплекс № 49

ОПЫТ И ПРАКТИКА РЕАЛИЗАЦИИ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ ИСТОРИИ**Аннотация**

Статья посвящена комплексному изучению исследовательской деятельности высшей формы самообразовательной деятельности учащихся. Рассмотрены основные формы и методы исследовательских технологий на уроках истории. Приведён ряд исследовательских технологий, которые будут способствовать творческой активности учащихся, развитию их логического мышления формированию исследовательских умений и навыков, отвечающим основным принципам украинской школы в формировании социально активной личности. Описаны методы и принципы обучения, активизирующих и развивающих навыки исследовательской деятельности. Определены виды поисковой работы, систематизированы процессы организации учебно-познавательной деятельности учащихся по предмету.

Ключевые слова: исследовательская деятельность, самостоятельная работа, ученик, методы научных исследований, источниковая база.

Hodak I.V.

Odessa Teaching and Educational School 49

THE EXPERIENCE AND PRACTICE ACHIEVEMENT AT THE LESSONS OF HISTORY**Summary**

The article is devoted to the complex learning of the research activity as the highest form of self-educational pupils' work. The main forms and methods of research technologies are taken up at the lessons of History. A number of science technologies has been cited as an example which is to contribute to pupils' creative activities, develop their logical thinking, form the research skills and abilities which are corresponded to the main principles of the Ukrainian school in building of the social – active personality. The educational methods and ways are described in this work which can activate and develop the abilities of the research activity. The main kinds of the subject research have been found out, the process of pupils educational-cognitive activity has been systematized.

Keywords: research activity, independent work, pupil, methods of the research study, origins.